

บทบรรณาธิการ

หน้าจั่ว ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย ฉบับ 17, 1 ประกอบด้วยบทความวิชาการ 5 บทความ ครอบคลุมเนื้อหาด้านสถาปัตยกรรมไทย การบันทึกทางสถาปัตยกรรม การตั้งถิ่นฐานในเมือง การอนุรักษ์โบราณสถาน และการออกแบบชุมชนเมืองที่มีส่วนร่วมจากภาคประชาชน

บทความแรก เรื่อง “เส้นทรง” แล “เส้นรัศมี” ในงานเครื่องยอดพระเมรุมาศและพระเมรุ ผลงานออกแบบของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ (พ.ศ. 2447 และช่วง พ.ศ. 2463-2473) เป็นงานการค้นคว้าของ บุญยก วชิระเกียรติชัย และ สมคิด จิระทัศนกุล บทความศึกษาระบบการเชิงช่างในการก่อสร้างเครื่องยอดแบบไทยที่เรียกว่า “การขึ้นทรงยอด” โดยสืบค้นจากผลงานการออกแบบพระเมรุมาศและพระเมรุของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ในช่วง พ.ศ. 2463-2473 จากการศึกษาผลงานการออกแบบของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ 10 ผลงานนั้นผู้เขียนพบว่า แม้อาคารเครื่องยอดดังกล่าวจะถูกออกแบบขึ้นต่างกรรมต่างวาระกัน และมีรูปแบบแตกต่างกันไปตามจินตนาการสร้างสรรค์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ แต่ปรากฏการใช้ “เส้นรัศมี” ในการร่างแบบหาความสัมพันธ์ในการขึ้นทรงยอดในลักษณะเดียวกันทั้งสิ้น จึงกล่าวได้ว่าระบบรัศมีมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการออกแบบเครื่องยอดของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ และด้วยเหตุตั้งนั้นจึงถือเป็นหนึ่งในเคล็ดลับสำคัญในการออกแบบเครื่องยอดแบบไทย

บทความที่สอง เรื่อง “VERNADOC กับงานบันทึกสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของไทย VERNADOC and Vernacular Architecture Documentation of Thais” โดย สุดจิต (เศวตจินดา) สนั่นไหว และ สุพิชชา โตวิวิชญ์ นำเสนอประวัติความเป็นมาของกระบวนการบันทึกสถาปัตยกรรมที่มีต้นกำเนิดจากฟินแลนด์ และ สืบทอดกันในกลุ่มสถาปนิกชาวฟินแลนด์กว่า 100 ปี ที่รู้จักในชื่อว่า VERNADOC โดยในประเทศไทยได้เริ่มใช้วิธีการบันทึกเช่นนี้เป็นครั้งแรกในปี 2550 และนับแต่นั้นเป็นต้นมาวิธีการ VERNADOC ก็ได้รับความนิยมมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง เสน่ห์ประการสำคัญของการบันทึกที่มีต้นกำเนิดจากประเทศแถบสแกนดิเนเวียนี้ นอกจากความถูกต้องแม่นยำและรายละเอียดของลักษณะวัสดุพื้นผิวที่ถูกขับเน้นด้วยมิติด้วยแสงเงา อันมีเอกลักษณ์เป็นที่จดจำและเข้าถึงได้ง่ายสำหรับคนทั่วไปแล้ว ยังได้แก่การเปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทำงาน ไม่ว่าจะเป็นทั้งช่วงระหว่างการปฏิบัติการและภายหลังเมื่อโครงการแล้วเสร็จ อันเป็นส่วนสำคัญที่ก่อให้เกิดความรู้สึกหวงแหนเป็นเจ้าของกับสิ่งปลูกสร้างในชุมชน และช่วยปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมในชุมชน

บทความถัดมา เรื่อง “ถิ่นที่วิวัฒน์จากคลองลัดถึงซอยลัด: ความเป็นเมืองที่ถูกปรับเปลี่ยน จากเมืองฐานน้ำสู่เมืองฐานบกของกรุงเทพ” โดย สิงหนาท แสงสีหนาท เสนอผลการศึกษารูปแบบการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของกรุงเทพมหานครจาก “เมืองฐานน้ำ” ในอดีตมาสู่ “เมืองฐานบก” บทความเสนอว่าภายหลังการสถาปนากรุงเทพมหานครขึ้นเป็นเมืองหลวงนั้น การตั้งถิ่นฐานชุมชนในเมืองมีความสัมพันธ์กับสายน้ำเป็นหลัก เพราะแม่น้ำลำคลองเป็นทั้งเส้นทางสัญจรของคนโดยทั่วไปและแหล่งการค้าทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตามตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา การพัฒนาเมืองไม่ได้มีความสัมพันธ์กับลำคลองอีกต่อไป โดยเฉพาะสถานที่ราชการ

ของรัฐได้รับการออกแบบหันหน้าสู่ถนน และตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมาการตั้งถิ่นฐานใหม่ ๆ ต่างเกิดขึ้นตามถนนที่ตัดขึ้นใหม่ทั้งสิ้น และครั้นเมื่อระบบทุนนิยมขยายตัวมากขึ้น ถนนสายใหญ่จึงเริ่มกลายเป็นแหล่งก่อเกิดความเป็นเมือง ขณะที่ตรอกซอกซอยก็กลายเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยที่ผู้คนพากันไปตั้งบ้านเรือนใหม่จนค่อย ๆ พัฒนากลายเป็นแหล่งเศรษฐกิจใหม่ขึ้นในชุมชนเมือง อย่างไรก็ตามการพัฒนาเมืองทางบกนี้ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ แต่มีลักษณะที่ผู้เขียนบทความเรียกว่า “ซูเปอร์บล็อก” กล่าวคือเป็นโครงข่ายเมืองที่ถนนสายหลักห้อมล้อมแหล่งที่อยู่อาศัยในซอย ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของรูปแบบการตั้งถิ่นฐานในกรุงเทพฯ ในปัจจุบัน ผู้เขียนบทความวิเคราะห์ว่า ความเป็นซูเปอร์บล็อกเช่นนี้ทำให้ลักษณะความเป็นย่านในเมืองขาดความชัดเจน และยังเป็นอุปสรรคสำคัญสำหรับการเดินทางในเมือง จนทำให้ซอยลัดได้กลายเป็นเส้นทางเดินทางที่สำคัญไม่แพ้ถนนสายหลักในเมือง ด้วยเหตุดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องน่าประหลาดใจแต่อย่างใดที่จะพบว่าซอยในกรุงเทพมหานครหลายแห่งได้เริ่มกลายเป็นศูนย์กลางความเป็นเมืองซ้อนทับลงไปบนความเป็นชุมชนที่มีอยู่เดิม อันก่อให้เกิดความผสมปนเปของกิจกรรม วัฒนธรรม และชนชั้นทางสังคม

บทความที่สี่ เรื่อง “ข้อเสนอแนะเพื่อการบริหารจัดการและการอนุรักษ์โบราณสถาน ชุมชนแม่ทอม อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา” โดย ภูมิชัย สุวรรณดี และ พัทรี สุเมธกุล ศึกษาสภาพปัญหาในการบริหารจัดการการอนุรักษ์โบราณสถานชุมชนตำบลแม่ทอม อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา โดยจากการศึกษาพบว่า นอกจากการขาดงบประมาณและความรู้ความชำนาญด้านการอนุรักษ์โบราณสถานแล้ว ปัญหาอันแท้จริงของการอนุรักษ์โบราณสถานชุมชนตำบลแม่ทอม คือการขาดความร่วมมืออย่างจริงจังระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐที่มีอำนาจหน้าที่รับผิดชอบ และภาคประชาชน

บทความสุดท้าย เรื่อง “การวางผังแนวคิดเรื่องภูมิทัศน์วัฒนธรรม ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของเครือข่ายชุมชน กรณีศึกษาพื้นที่ชุมชนช้างม้อย จังหวัดเชียงใหม่” เป็นการศึกษาถึงผลกระทบจากการพัฒนาเมืองที่เกิดขึ้นกับชุมชนช้างม้อย โดยพบว่า การพัฒนาเมืองที่มุ่งเน้นการเติบโตทางด้านเศรษฐกิจเป็นหลักตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 พ.ศ. 2504 นั้นได้ทำให้ชุมชนช้างม้อย ซึ่งมีความสำคัญในฐานะชุมชนหัววัดมาก่อน ถูกพัฒนาไปอย่างไร้ทิศทาง ส่งผลให้วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี ศาสนา ตลอดจนสิ่งที่จับต้องได้อย่างโบราณสถาน อาคารเก่าในชุมชน และภูมิทัศน์ ถูกทอดทิ้งไม่ได้รับการให้ความสำคัญ ผู้เขียนจึงได้เสนอการออกแบบชุมชนเมืองใหม่ โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของเครือข่ายชุมชนผ่านการจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เข้าร่วมได้แสดงความคิดเห็นและร่วมกันออกแบบแนวคิดการแก้ปัญหา โดยบทความเสนอว่า การออกแบบชุมชนที่มีส่วนร่วมจากประชาชนในพื้นที่เท่านั้นจะทำให้เข้าใจในปัญหาของชุมชน และสามารถนำเอาทุนทางวัฒนธรรมมาสร้างให้เกิดเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ได้อย่างแท้จริง

สุดท้ายนี้ ทางวารสารหน้าจั่วฯ ขอแสดงความขอบพระคุณ กองบรรณาธิการ ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินบทความ และผู้เขียนบทความทุกท่าน ที่ได้กรุณาให้ความร่วมมือจนการจัดทำวารสารในครั้งนี้สำเร็จลุล่วงลงด้วยดี เราหวังเป็นอย่างยิ่งว่า วิชาการที่วารสารยึดถือและให้ความสำคัญมาโดยตลอดนี้จะเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยก่อให้เกิดความก้าวหน้าของการศึกษาทางสถาปัตยกรรมต่อไป

พินัย สิริเกียรติกุล/ มิถุนายน 2563